

OSOBNJE I KONTEKSTUALNE ODREDNICE OSNAŽIVANJA I KVALITETE ŽIVOTA U OBITELJI IZ PERSPEKTIVE MLADIH¹

Prof.dr.sc. Jasminka Zloković²
Sveučilište u Rijeci
Filozofski fakultet
Odsjek za pedagogiju

Sažetak: *Obitelj kao temeljna društvena zajednica zahtijeva razmatranje različitih aspekata etiologije obitelji i obiteljskih odnosa, uloge obitelji u životu djeteta, primjenu različitih istraživačkih pristupa i teorijskih polazišta. Uvažavajući činjenicu pluralizma obitelji, različitost izazova i specifičnosti potreba svake obitelji u sklopu znanstvenog projekta «Osnaživanje obitelji za razvoj pozitivnih odnosa i obiteljskog zajedništva» ispituju se načini i prediktori uspostavljanja obiteljskog zajedništva, fleksibilnosti, obiteljske interakcije, strategije međusobne podrške kao i neke druge dimenzije obiteljskih odnosa bitne za osnaživanje i podizanje kvalitete života svih članova obitelji. Istraživanje se provodi na nezavisnim probabilističkim uzorcima (roditelji, djeca, adolescenti, stariji članovi). U radu prikazuje se analiza forum rasprave koju smo provodili tijekom tri akademske godine (2018-2021.) s redovitim studentima studija pedagogije (N=90) Filozofskog fakulteta u Rijeci na glavnu temu Promicanje pozitivnih odnosa u obitelji. Ispitanici prema nekim definicijama spadaju u skupinu starijih adolescenata (18-25). Svrha pokrenute forum rasprave je bila identificiranje nekih odrednica i načina komuniciranja, te problema u obiteljskim odnosima roditelja i adolescenata kao pretpostavka pristupanju osnovnim preventivnim razinama s ciljem poticanja i razvijanja pozitivne komunikacije i poželjnih socijalnih vještina u međusobnim odnosima u obitelji posebice između roditelja i adolescenata. Analiza rasprave ukazuje na različitost fokusa pri detektiranju ključnih odrednica u uspostavljanju pozitivnih odnosa u obitelji, zajedništva, načina rješavanja konflikata i suočavanja sa stresorima kao i na intenciju djece i adolescenata ka preuzimanju uloge vodstva unutar obitelji. Rezultati predstavljaju doprinos pedagoškoj znanosti u izučavanju i promišljanju o značaju pozitivnog obiteljskog ozračja, mogućnostima njihova osnaživanja i samim time značaju u prevenciji neželjenih odnosa i suočavanja s obiteljskim stresorima.*

Ključne riječi: *roditelji, adolescenti, komunikacija, zajedništvo, osnaživanje obitelji*

Uvod

O obitelji, njezinoj strukturi, funkcioniranju i obiteljskim odnosima nalazimo zapise kroz cijelu povijest čovječanstva. Jedan od takvih zapisa koji seže u daleku povijest u vrijeme prije 13 000 godina za vrijeme lovačko-sakupljačkog društva, a Darcia Narvaez (2010, prema Zloković i Čekolj, 2018), upućuje nas kako bi i danas mnogi roditelji mogli ponešto naučiti od „primitivnih“ lovaca iz pretpovijesti. Obitelj je predmetom izučavanja mnogih znanosti i različitih teorijskih polazišta. S kojega god aspekta pristupili

¹ Rad je rezultat znanstveno-istraživačkog rada na projektu „Osnaživanje obitelji za razvoj pozitivnih odnosa i obiteljskog zajedništva“ (J. Zloković, šifra: uniri-drustv – 18-6 1132) uz financijsku potporu Sveučilišta u Rijeci. This paper is result of scientific research work on the project "Empowering Families for the Development of Positive Relationships and Family Communion" (lead by Jasminka Zloković, code: uniri-societies - 18-6, 1132) which started in March 2019 with the support of co-financing the project by the University of Rijeka.

² jzlokovic@ffri.hr

– povijesni, sociološki, pedagoški, politički, teološki ili bilo koji drugi aspekt, tradicionalni ili moderni

– razmatranje obitelji, jedne od najstarijih društvenih institucija, ostala je aktualna tema i izvor istraživanja. Uz uvažavanje stalne promjenjivosti obitelji kroz vrijeme i uz oprez u odnosu na futurološka istraživanja obitelj je nenadoknadiv životni i odgojni čimbenik. Činjenica je da do danas nije pronađen odgovarajući nadomjestak obitelji, kao i da je obitelj još uvijek, s obzirom na ulogu koju ima tijekom raznih faza životnoga ciklusa svakoga čovjeka, prva i najvažnija socijalna sredina u kojoj dijete stječe prva znanja, vještine, sposobnosti, navike, ali i formira stavove prema sebi i okolini. Odabir teorijsko-paradigmatskoga polazišta i istraživačkoga modela bitni su u istraživanju obiteljskih odnosa i mjerenju obiteljskoga funkcioniranja. Tijekom povijesti prevladavali su teorijski pristupi o obiteljskoj univerzalnosti. U suvremeno se vrijeme pristup obitelji kao univerzalnoj smatra neprihvatljivim. Činjenica je, naime, da se obitelj mijenja usporedo s promjenama u društvu; mijenja se njezina veličina i struktura, načini u izvršavanju obiteljskih funkcija, odnosi obitelji s okolinom kao i okoline prema njoj. Obitelj je živ, dinamičan sustav. U skladu s prihvaćanjem činjenice o obitelji kao živu organizmu razvijaju se i različiti pristupi njezinu proučavanju i primjeni istraživačkih metoda. Polazeći od humanorazvojnih pristupa u izučavanju obitelji autorica ovog rada ne pretendira na teorijsku sveobuhvatnost već je temeljni fokus na ispitivanju osobnih i kontekstualnih odrednica i prediktora u osnaživanju obitelji. Snažna obitelj, međusobno povezana i u zajedništvu može se uspješno nositi s mnogim izazovima i održati obiteljsku stabilnost.

Metoda i uzorak istraživanja

U sklopu obaveznog visokoškolskog kolegija Odnosi u obitelji kojeg polaze studenti prve godine redovitog diplomskog studija pedagogije jednopredmetni i dvopredmetni studiji Filozofskog fakulteta u Rijeci tijekom tri akademske godine (2018/2019-2020/2021) pokrenuta je forum rasprava na glavnu temu Promicanje pozitivnih odnosa u obitelji- fikcija ili stvarnost? Kao poticaj raspravi postavljena je nekoliko pitanja: *Što obitelj čini uspješnom? Kako vi osobno vidite i koje mogućnosti na razini obitelji i društva s ciljem poticanja boljih odnosa u obitelji s obzirom na različite generacije - između roditelja i djece; odraslih roditelja i njihovih starijih roditelja; između unuka i baka/djedova.*

Uzorak je bio namjeran. U raspravi je sudjelovalo s 90 studenata, svi redoviti studenti polaznici kolegija koji prema nekim definicijama (Ritvo, 1971; Adatto, 1991) spadaju u skupinu starijih adolescenata kao nezavisni uzorci istraživačkog dijela rada na znanstvenom projektu Osnaživanje obitelji za poticanje pozitivnih odnosa i obiteljskog zajedništva (Zloković, 2019). Nesumnjivo period adolescencije je razdoblje formiranja identiteta, emocionalne zrelosti, odrastanja i brojnih razvojnih izazova kao i pogleda na obitelj, vršnjake i društvo u cjelini. Životna iskustva u vrijeme adolescencije reflektiraju se tijekom čitavog života. Svrha pokrenute rasprave je bila identificiranje načina komuniciranja, problema u obiteljskim odnosima roditelja i adolescenata kao pretpostavka pristupanju različitim preventivnim razinama (primarna, sekundarna, tercijarna) sa ciljem poticanja i razvijanja pozitivne komunikacije i poželjnih socijalnih vještina u međusobnim odnosima u obitelji a posebice onim između roditelja i adolescenata. Primjenjena je kvalitativna istraživačka metoda. Završetkom rasprave u svibnju 2021. pristupilo se analizi rasprave i donošenju zaključaka koji pridonose konstruiranju modela osnaživanja obitelji za razvoj pozitivnih odnosa i obiteljskog zajedništva.

Rasprava sudionika omogućila je pluralizam mišljenja mladih ljudi i različitost fokusa u odnosu na osobne i kontekstualne odrednice odnosa i kvalitete života u obitelji.

Analiza forum rasprave - Promicanje pozitivnih odnosa u obitelji- fikcija ili stvarnost?

U prikazu temeljnih dijelova rasprave odabrali smo svakog sedmog sudionika. Neki sudionici odgovorima su obuhvatili istovremeno sadržajem sva tri pitanja postavljena na početku forumske rasprave stoga su prikazi analize (1. Što obitelj može činiti uspješnom; 2. Mogućnosti poticanja boljih odnosa u obitelji; 3. Odnos između baka-unuka i djedova) kvalitativno neujednačeni što ne umanjuje mogućnost donošenja zaključaka o temeljnim prediktorima u osnaživanju obitelji i obiteljskog funkcioniranja.

Nastojali smo izvorno prenijeti sadržaj rasprave bez posebnih jezičnih intervencija a ukoliko se radilo o duljem tekstu izdvojili smo glavni dio rasprave.

- Što obitelj (može)čini(ti) uspješnom?

Počevši od samog pojma pluralizma definiranja obitelji i njezina funkcioniranja u današnjici to često znači razvijanje i identifikiranje različitih problema unutar obitelji (nasilje, neslaganje bračnih partnera, razvodi, neadekvatan odnos brige o djeci, distancirani odnosi u obitelji itd.). Sudionici rasprave fokusirani su na temeljne prediktore boljeg funkcioniranja i odnosa u obitelji kao što je: međusobno povjerenje, podrška, orijentiranost na pozitivne osobine člana obitelji, zajedničko vrijeme, roditeljski pozitivni uzor i uspostavljeni realni roditeljski autoritet kao i neke druge prediktore koji obitelj mogu činiti jakom ili osnažiti. Izdvojamo dio iz rasprave:

- Ukoliko uzmemo u obzir odnos između roditelja i djece, smatram da roditelji trebaju preuzeti inicijativu kako bi odgoj bio što kvalitetniji i adekvatniji za cjelokupan razvoj djeteta. Roditelj treba biti svome djetetu uzor/model, a ne detektiv/policajac koji će biti nadzor i opasnost za dijete, a to bi dovelo do razvijanja povjerenja i otvorenosti u komunikaciji jer bi dijete smatralo roditelja kao oslonac. U međusobnom odnosu trebala bi se donijeti pravila kako se ponašati i koje su obaveze djeteta, a ta pravila ne bi trebala biti suviše stroga kako dijete ne bi osjećalo pritisak i strah. U međusobnom odnosu trebala bi postojati komunikacija kojom se izražavaju emocije i razumiju tuđe (primjerice prilikom konflikta) kako bi se ostvarila pozitivna komunikacija i ozračje unutar obitelji. Smatram važnim provođenje zajedničkog slobodnog vremena, djeca će to cijeniti i poticati će se bliski odnosi unutar obitelji.

- Razmišljajući o mogućim pozitivnim i negativnim odnosima unutar obitelji te čitajući mišljenje kolegice T. smatram da je unutar obitelji veoma bitno da se provodi i planira kvalitetno zajedničko vrijeme. Unutar svakog dana roditelj je dužan djetetu osigurati adekvatan odgoj, roditelj ne smije postati policajac vlastitom djetetu, a time istodobno smanjujemo napetost odnosa između roditelja i djece. Smatram da djeca vrlo rano trebaju naučiti da ne narušavaju roditeljsko povjerenje, a roditelji trebaju djeci pružati priliku za slobodom i izgradnjom vlastitog identiteta. Roditelj je model djetetu te ima najviše utjecaja na djetetovo ponašanje u mlađim godinama. Kasnije više utjecaja zauzima društvo djeteta. Unatoč prirodnim odvajanjem djeteta od roditelja (što nastupa već kada djete stupa u pubertet) potrebno je unutar obitelji odvajati vremena za provođenje raznih zajedničkih aktivnosti. Smatram kako je ono bitno za promicanje zajedništva, povjerenja i prijateljskih odnosa.

- Zbog pojave novih različitih oblika obitelji i njenog brzog razvitka pojavljuju se i novi problemi unutar iste. Definicija obitelji postaje sve apstraktnija zbog različitih uloga, pojava, problema. A osobno smatram da je najveći problem danas što je gubi vrijednost obitelji kao snažne zajednice. U odnosu između roditelja i djece, naglasila bi model roditelja koji služi djeci za njihov rast i razvoj, a naravno potrebno da je bude u pozitivnom smjeru kako bi pojedinac u budućnosti koristio sebi, ali i društvu. Naglasila bi različitost uloga unutar obitelji za koje smatram da su izrazito bitne, a izazov predstavlja što se postepeno gube. Roditelji gube autoritet, a djeca su sve slobodnija i prepuštenija sama sebi. Moguće je jednako tako i zamjena uloga unutar obitelji, kada je dijete u poziciji kojom upravlja u obitelji (ekstremni slučajevi). Od najveće je važnosti provođenje zajedničkog vremena, zdrava komunikacija, kohezija i sudjelovanje u rješavanju zajedničkih problema kako bi roditelji bili uključeni u život djece (i obitelji općenito), a djeca naučila vrijednost obitelji.

- Svakako u društvu treba osvještivati potrebu za poticanjem pozitivnog odnosa roditelja i djece, ali što je s faktorima na koje ne možemo utjecati, poput problema koji se javljaju unutar obitelji i koji su specifični za svaku obitelj? Jasno je da kao društvo ne možemo doskočiti svakom problemu posebno, ali kako onda riješiti to pitanje? Možemo govoriti o obiteljima u riziku, ali svaka od njih svedjedno će imati drugačiju strukturu odnosa i drugačiji odnos uloga.

- Neki roditelji, nažalost, ne provode kvalitetno vrijeme sa svojom djecom čak i kada imaju priliku. Smatram, zato, kako bi bilo dobro kada bi čim veći broj roditelja bio uključen u radionice ili predavanja sa svrhom jačanja njihovih kompetencija, a posebno komunikacijskih.

- Odnos između roditelja i djece kao i svi ostali odnosi ima i prednosti i nedostatke. Roditelji trebaju podržavati svoju djecu i biti im oslonac, a ne graditi odnos na negativnim posljedicama (kazne, zabrane, nepovjerenje), taj odnos treba biti pun razumijevanja i povjerenja, empatije, pozitivne komunikacije, zasnivati se na tome roditelji tako ne gube svoj autoritet, ako se izgubi taj autoritet djeca zbog toga

traže druge modele u okolini, najvažnije je na kraju da roditelj zna odgojiti svoju djecu da budu samostalna i da imaju emocionalnu potporu, te da se u takvim odnosima nađe kompromis

- Ono što smatram da vrijedi za sve razine odnosa unutar obitelji je potreba za provođenjem zajedničkog vremena. Odnosi unutar obitelji mogu ojačati ukoliko se svi članovi potrudu što više i kvalitetnije provoditi vrijeme zajedno. Za uspješno funkcioniranje i učvršćivanje obiteljske zajednice, po mom mišljenju, najznačajniju ulogu imaju ljubav, poštovanje, briga i podrška.

- Uspješni obiteljski odnosi i komunikacija u obitelji danas postaje sve veći izazov. Danas ljudi sve manje međusobno komuniciraju, a sama komunikacija često nije kvalitetna. To može dovesti do mnoštva problema u obitelji. Budući da danas u mnogim obiteljima oba roditelja rade, a djeca su najčešće u vrtiću ili školi, teško je provoditi kvalitetno vrijeme skupa, a time i izgraditi kvalitetne odnose u obitelji. Međutim, moguće je provesti zajedničko vrijeme vikendom, ili nakon radnog vremena. Ne treba dopustiti da nedostatak vremena postane izgovor za loše odnose roditelja sa svojom djecom. Pogotovo jer za uspostavljanje takvog odnosa ne treba mnogo vremena. Potrebno je da roditelji svakodnevno uložu trud i saznaju što se događa u životima njihovog djeteta, kako su proveli dan i slično. Osobno mogu reći da je ovo jedan jednostavan način kako poboljšati komunikaciju roditelja i djece, s obzirom da se na taj način stvara pozitivna i opuštana atmosfera u obiteljskom domu.

- Provođenje kvalitetnog slobodnog vremena roditelja i djece ima veliku ulogu u stvaranju pozitivnih odnosa. Otvorena, česta i jasna komunikacija može doprinijeti u stvaranju odnosa punog povjerenja i podrške. Međutim, izazov koji se danas javlja u gotovo svakoj obitelji jest utjecaj medija i tehnologije preko kojih se roditelji pretvaraju u "policajce" koji nadziru svoju djecu 0-24, dok djeca umjesto komuniciranja s roditeljima licem u lice, rješenja za svoje "probleme" traže na internetu. Zbog takvih bi situacija članovi obitelji zajedno trebali postaviti određena pravila kako bi djeca usvojila neke navike.

- Prethodna diskusija više-manje je obuhvatila čitavu problematiku složenih obiteljskih odnosa za koje, nažalost, trebam konstatirati da su (pre)često narušeni. Prevladava dojam kako je odgovor na pitanje iz naslova o poticanju boljih odnosa u obitelji još naveliko fikcija, a uzroci takvog stanja su brze i intenzivne promjene u današnjem društvu (mediji, nove vrijednosti i stavovi, sve snažnije odbacivanje tradicijskih odnosa itd.) koje (ne)izravno utječu i na obitelj. Čak i sama definicija obitelji danas predstavlja problem zbog pojave raznih alternativnih obitelji/životnih zajednica, pa ne čudi što je situacija u obitelji takva kakva jest. Recentni ekstremni primjeri nasilja u obitelji (npr. slučaj na Pagu) dodatno potvrđuju, u najmanju ruku, problematične odnose unutar obitelji na kojima je potrebno intenzivno raditi kroz duži period ako iskreno želimo promijeniti stanje u obitelji i društvu.

- Što se tiče odnosa roditelja i djece, u prvom planu je potrebno veće međusobno povjerenje. Činjenica je da roditelji i djeca danas vrlo malo vjeruju jedni drugima; tolike provjere putem tehnologije (mobiteli, tableti, računala) gdje se nalaze, što rade i sl. posljedica su nepoštivanja dogovora i međusobnog nerazumijevanja. Komunikacija u obitelji je na niskoj razini, što zbog nedostatka vremena roditelja i djece, što zbog "neznanja kako komunicirati." Potonja tvrdnja odnosi se na iskrene, duboke razgovore i odnose između roditelja i djece koje se ne svode na najjednostavnija pitanja tipa "Kako si?" Obitelj nije bogomdana pojava, ona je zajednica na kojoj treba raditi svakodnevno, roditelji i djeca podjednako, svatko na svoj način i u skladu sa svojim mogućnostima koje su primjerene dobi. To u današnje vrijeme ujedno znači prepustiti veću odgovornost djeci za same sebe i svoje postupke; roditelji dugoročne oštećuju vlastitu djecu ako stalno kontroliraju njihove aktivnosti. Nepobitno je da je potrebna određena kontrola, ali smatram kako se danas s njome pretjeruje.

- Smatram kako u poticanju boljih odnosa u obitelji te preventivnim intervencijama za osnaživanje obiteljskih odnosa (posebice odnosa roditelj- dijete) značajnu ulogu imaju predškolske ustanove. Pritom ne mislim na manju važnost škola i drugih odgojno- obrazovnih ustanova, radi postizanja veće učinkovitosti preventivnih programa u literaturi preporuča se da se oni provode u ranoj dječjoj dobi. Sama djeca dostupnija su za rad upravo kroz vrtiće i škole. Kolegica M. spomenula je kako danas roditelji nemaju dovoljno slobodnog vremena koje provode s djecom, a neki roditelji čak i kada imaju priliku ne provode to vrijeme kvalitetno. Slažem se da bi bilo dobro (i nužno) uključiti roditelje u programe, ali to predstavlja veliki izazov. Ne toliki izazov u osmišljavanju programa, već u obvezivanju roditelja da sudjeluju u istom. Jedna od mogućih preporuka je da vrtići i škole intenzivnije rade na osnaživanju suradnje s roditeljima, ali i da odgojno- obrazovni stručnjaci pravovremeno prepoznaju i pruže savjetodavnu pomoć obiteljima. Nadalje, što se tiče istraživanja obitelji, ona su najčešće usmjerena na disfunkcionalne obitelji i pokušaju otkrivanja zašto te obitelji ne uspijevaju u svojim

zadaćama. Slažem se s navodom u Zloković i Lukajić (2016) kako bi istraživanja obitelji koje dobro funkcioniraju pomogla da se nađe odgovor na pitanje kako obitelj učiniti uspješnijom.

Odgovori na to pitanje svakako bi pomogli spomenutim odgojno- obrazovnim ustanovama i stručnjacima pri planiranju rada usmjerenom osnaživanju obiteljskih odnosa.

- Za zdrav odnos roditelja i djece važno je i da roditelji pronađu vremena za sebe i svoje aktivnosti, a ne da budu fokusirani isključivo na djecu i posao.

- Što se tiče odnosa roditelja i djece, potrebno je pronaći kompromis između dovoljne kontrole i dovoljnog iskazivanja ljubavi. Previše roditelja ovih dana se ne brinu dovoljno o djetetu, dopuštajući im da previše slobode što šteti razvoju. Istovremeno, neki roditelji su prekritični prema svojoj djeci. Roditelji bi se trebali postaviti kao dobar uzor koji njihova djeca trebaju emulirati. Fokus bi se trebao staviti ne na iskazivanje djetetovih grešaka već na hvaljenje i ohrabivanje dobrih ponašanja. Pritom ističem da je to posao kako majke tako i oca; očeva uloga je jednako bitna kao i majčina, činjenica koju mnoge obitelji ne uzimaju u obzir. Također se slažem s mišljenjima kolegica da je ključno provoditi slobodno vrijeme s djecom, što mnogi roditelji danas ne rade čak i kada imaju za to prilike.

Sudionici rasprave uočavaju i ističu značaj primjerenih odgovora na promjene koje se događaju u obitelji odnosno na promjene koje se reflektiraju iz socijalne okoline (radni pritisci na roditelje, uskraćivanje slobodnog vremena, potplaćenost, orijentiranost na egzistencijalne potrebe i probleme i dr.). Gubljenje moralnih i obiteljskih vrijednosti, gubitak roditeljskog autoriteta, prepuštanje djece samima sebi i izostanak kvalitetne međusobne komunikacije ističu ključnim problemom slabljenja funkcija obitelji i obiteljskog zajedništva. Istovremeno ojačavanje obitelji vide kroz iskazivanje međusobne ljubavi, poštovanja, brige i podrške.

- *Kako vi osobno vidite i koje mogućnosti na razini obitelji i društva s ciljem poticanja boljih odnosa u obitelji s obzirom na različite generacije - između roditelja i djece*

U poticanju boljih međugeneracijskih odnosa u obitelji posebno se izdvajaju međusobno uvažavanje, poštovanje, podrška, emocionalna potpora i rane pozitivne odnose između roditelja i djece koji se reflektiraju tijekom cijelog života pa tako i na kasnije odnose odrasle djece prema ostarjelim roditeljima. Neke dijelove rasprave posebno prikazujemo:

- *Ukoliko se osvrnem na odnos odraslih roditelja i njihovih starijih roditelja, tu najviše smatram bitnim da se unutar odnosa pojavljuje emocionalna potpora od strane odraslih roditelja prema starijim i obrnuto, međusobno uvažavanje, osjećaj kohezije i pozitivna komunikacija. Zašto je to bitno? Odrasli roditelji bi prema starijim roditeljima trebali imati tu dozu poštovanja i potpore kako bi oni u doba starosti osjećali prihvaćenost od strane svoje djece. Budući da je moguće da se unutar ovog odnosa pojavljuju oblici zlostavljanja (psihičko, fizičko) od strane odrasle "djece", tu je bitno da se takvo stanje preventira i dovede na pozitivnu razinu odnosa.*

- *Htjela bih istaknuti da je najbitnije poštovanje roditelja prema starijim roditeljima. Ovdje se vraćamo na činjenicu da roditelj služi kao model djetetu, a ako se prikladno i sa poštovanjem odnosi prema vlastitim roditeljima, dijete uči respektirati starije i uvažavati tuđa mišljenja. Kao što je bitno odvajati vrijeme za djecu, tako je i bitno da djeca odvajaju vrijeme za svoje roditelje. Odnosi u obitelji se značajno mogu poboljšati, ako se na primjer jednom na tjedan ili jednom na mjesec svi sastanu za nedjeljni ručak. Time se također promiče zajedništvo unutar obitelji. Također roditelji trebaju pružati emocionalnu potporu svojim roditeljima, uzeći u obzir da se vremena mjenjaju, a stariji se time sve teže nose.*

- *Između odrasle djece i njihovih starijih roditelja odnosi jesu koliko toliko ostali tradicionalni, iako naravno postoje primjeri kako i oni danas postaju nešto drugačiji. Ponekad se gube kontakti zbog razdvojenosti, gubi se zajedništvo. Postupci kojima bi se to moglo spriječiti jesu provođenja vremena zajedno, odlazak na izlete, komunikacije, zajedničko rješavanje problema i slično. Osim toga, uključenost roditelja u vlastite obiteljske probleme njima je znak vrijednosti te im dokazujemo da nam je i dalje stalno do njihovog mišljenja čime se stvaraju kvalitetniji odnosi. I kao što kolegica Tadić kaže, pokazivanje poštovanja i emocionalne potpore izrazito je važno u starijoj odrasloj dobi.*

- Što se odnosa odrasle djece sa svojim starijim roditeljima tiče, njihovi se problemi većinom "vuku" iz djetinjstva, a što život više odmiče, to se ti problemi gomilaju. U ovom je slučaju riječ o odraslim osobama koje bi trebale imati dovoljno osjetljivosti za međuljudske odnose. No, često se javlja frustracija prema svojim starijim roditeljima upravo zbog njihove starosti - odrasli ljudi često zaboravljaju na to koliko su njihovi roditelji brinuli o njima, pa bi se upravo njih trebalo poticati da ne zaborave na svoje roditelje - ali kako to postići kad oni sada vode vlastiti život pun obaveza i novih problema?

- Odrasla djeca i njihovi stariji roditelji- ovaj odnos je također složen, samim time zbog toga što su u takvom odnosu obje strane odrasle, te svatko ima svoje obveze na neki način zanemaruje ono drugo, da bi se to izbjeglo odnos treba biti zasnovan na razumijevanju, empatiji, da obje strane imaju vremena provoditi jedni s drugima, da mogu obavljati neke zajedničke aktivnosti, time takvi odnosi postaju puno bolji i kvalitetniji, te si svi zadovoljniji.

- Poticanje boljih odnosa između odrasle djece i njihovih starijih roditelja može biti malo složeniji zadatak, s obzirom da odrasla djeca više ne žive sa svojim roditeljima pa to može otežati uspješnu komunikaciju. Posebice ako djeca žive dosta daleko od roditelja. Međutim, potrebno je da djeca pruže svojim starijim roditeljima potporu, da se brinu za njih ukoliko dođe do određene bolesti i slično. Bitno je da djeca upute svoje starije roditelje u svoj obiteljski život kako bi roditelji mogli uspješno preuzeti ulogu baka i djedova svojim unucima. U starijem periodu života, veću podršku, potporu i pomoć traže roditelji od svoje odrasle djece i potrebno je da ih djeca ne zanemaruju, već da i dalje budu uključeni u njihov život, da provode vrijeme zajedno i da se brinu jedni o drugima.

- Odnos odrasle djece i njihovih starijih roditelja trebao biti model po kojem će djeca (unuci) učiti i usvajati određene obrasce ponašanja. Ukoliko to nije moguće zbog npr. geografske udaljenosti, odnose svakako treba njegovati (tu se mogu iskoristiti pozitivne strane tehnologije koja omogućava komunikaciju na daljinu). Jednako tako, kao što kolegica I. navodi, zajednički izleti, zajedničko rješavanje problema ili organiziranje zajedničkog vremena za vrijeme blagdana doprinosi međusobnom poštovanju i potpori.

- Kako djeca uče ponašanja od svojih roditelja, bitno je i da njihovi roditelji brinu o starijima, poštuju ih i uvažavaju. Na taj način njihova djeca uče poštovati svoje roditelje. Bitno je ne izgubiti kontakt i održati dobre odnose te izdvojiti vremena za druženje s njima, što postaje sve teže što je osoba starija: kad osoba već ima vlastitu obitelj i djecu o kojima se treba brinuti, gdje naći vremena za vlastite roditelje?

U suvremeno vrijeme sve više se ističe problem "ne dostatka" vremena jedni za druge što za mnogu djecu u ranom razvojnem periodu znači gubitak roditeljske topline, kontrole, mogućih pozitivnih roditeljskih uzora, nemogućnost iskazivanja vlastitih osjećaja, potreba i problema, stjecanja obiteljskih i temeljnih moralnih vrijednosti, odgovornosti prema sebi i drugim ljudima. Nažalost model i sindrom "ne dostatka" vremena prenosi se i na starije članove obitelji koji su obiteljsko i socijalno bogatstvo, nažalost često i zanemareno.

- *Mogućnosti poticanja pozitivnih odnosa između unuka i djedova/baka*

Za poticanje boljih odnosa bitan je osjećaj kohezije, emocionalna toplina, potpora i pozitivna interakcija. Faktor česte međusobne teritorijalne udaljenosti može biti ponekad otegotna okolnost ali prema mišljenju sudionika rasprave to ne mora biti tako jer iskazivanje osjećaja ljubavi, topline, respekta prema starijem članu obitelji nije neminovno uvjetovana fizičkom blizinom:

- Iako sve ovisi o karakternim crtama djedova/baka (primjerice emocionalna distanciranost može dovesti do razdvojenosti i distanciranih odnosa), uvijek se odnos može poboljšati zajedničkim provođenjem vremena, razgovorom, potporom i međusobnim uvažavanjem. Faktor koji vjerojatno može onemogućiti poboljšanje odnosa je geografska distanca (život u drugom gradu, državi), konflikt roditelja i bakama/djedovima i slično. Iako ti faktori onemogućavaju međusobni fizički kontakt i viđanje, uvijek se mogu otvoriti mogućnosti za komunikaciju putem internetskih ili telefonskih mreža. Bitno je samo da se osjeti međusobna kohezija i emocionalna toplina, a nedostatkom kohezije i potpore svakako može doći do nepovezanih i razdvojenih tipova obitelji.

- Najčešće djeca povezuju bake i djedove sa pozitivnim asocijacijama (npr. baku sa kolačima i nježnošću, djeda sa vicevima ili raznim igrama). Smatram da je bitno da bake i djedovi respektiraju roditeljski način odgajanja djece te da primjerice ne dopuštaju da djete jede slatkiše prije spavanja, ako to roditelji također ne dopuštaju. Bake i djedovi trebali bi biti podrška roditeljima u odgoju djece, ali i emocionalna potpora djeci u odrastanju.

- Za mene je odnos između unuka i bake i djedova vrlo složena pojava. Smatram da koliko je on potreban toliko može biti i stetan. Poznata je činjenica da bi bake i djedovi u većini slučajeva sve učinili za svoje unuke čime se djecu stavlja u "stakleno zvonu" te škodi njihovom zdravom rastu i razvoju. Osim toga, međugeneracijski odnosi od velike su važnosti zbog različitih iskustava, prenošenja pozitivnih vrijednosti s koljena na koljeno, učenja i zdrave komunikacije. Isto tako, povećanje kvalitete ovakvih odnosa jesu pružanje emocionalne potpore starijima, ali i mladima (jednako je potrebna), zajedničko druženje, provođenje vremena, sudjelovanje.

- Odnos unuka s bakama i djedovima je izrazito važan i unucima čini polazišnu točku za kasnije razumijevanje prema vlastitim ostarjelim roditeljima. Kod djece treba od malih nogu razvijati osjetljivost prema starijim osobama, a tu veliku ulogu igraju njihovi roditelji, jer djeca najviše uče promatrajući svoje roditelje. Mislim da treba poticati odnos unuka s bakama i djedovima jer upravo oni mogu odigrati veliku ulogu u njihovom razvoju i na neki način "popuniti rupe" gdje roditelji zbog svojih obaveza jednostavno ne mogu dati sve od sebe. Naravno, u tome treba biti vrlo oprezan da ne bi došlo do toga da na kraju bake i djedovi odgajaju djecu, ali da mogu biti pozitivan primjer i potpora, to svakako mogu.

- Smatram da se u ovom odnosu ponekad previše stavlja naglasak na one stereotipe koji se javljaju u svezi starijih osoba (zaboravljanje, gubljenje vitalnih funkcija pa su zbog toga manje sposobni obavljati dužnosti u vezi sa unučadi) te zbog toga ih se onda i isključuje iz donošenja obiteljskih odluka, uz navedeno ono najvažnije i najpozitivnije za ovaj odnos je to što bake i djedovi u takvom odnosu su modeli za učenje o životu (imaju više iskustva), uz to utječu na samopouzdanje djece, socijalne i emotivne vještine, te ih se zbog toga ne treba isključivati iz obiteljskog života i odnosa, te odluka. Za sva tri odnosa su važno zajedničko provođenje vremena, zajedničke aktivnosti, empatija i razumijevanje.

- Djedovi i bake imaju vrlo važnu ulogu u odgoju unuka. Naime, česti su slučajevi kada djeca, zbog različitih životnih okolnosti, provode više vremena sa svojim djedovima i bakama nego s roditeljima. Pritom djedovi i bake postaju mentori, prijatelji i savjetnici svojim unucima. Oni ih uče brojnim vještinama i prenose na njih sva svoja znanja. Boravak unuka s bakama i djedovima i kvalitetno provedeno vrijeme doprinosi razvoju unukova samopouzdanja, osjećaja privrženosti i pripadnosti te im pomaže lakše se nositi sa životnim teškoćama. Isto tako, odnos doprinosi i bakama i djedovima. Oni dobivaju osjećaj da nisu odbačeni, da još mogu doprinijeti i da su voljeni.

- Odnos između unuka i baka i djedova ponekad može biti problematičan (primjerice ako se djedovi i bake počnu previše uplitati u način na koji roditelji odgajaju djecu), no također iz ovog se odnosa može mnogo naučiti, možemo doživjeti iskustva koja ne bi proživjeli uz svoje roditelje. Bake i djedovi nam biti oslonac, posebice u današnjem svijetu kada su roditelji često prezaposleni. Kako bi ostvarili bolje odnose između djece i baka i djedova, potrebno je provođenje vremena zajedno, jer kroz zajedničko vrijeme radimo na poboljšanju odnosa s tim osobama, dijelimo i stvaramo nova iskustva. Također, na taj se način stvara jedna opuštenu atmosferu između članova obitelji kao i osjećaj povezanosti i povjerenje da možemo s tim osobama podijeliti stvari koje nas kopkaju.

- Odnose između unuka i baka/djedova smatram iznimno važnima. U novije se vrijeme parovi sve kasnije odlučuju na roditeljstvo, a i kad se odluče, nastave graditi karijeru te djecu ostavljaju na čuvanje bakama i djedovima. Iako to može imati i negativnih strana (npr. djeci nedostaje provođenje vremena s roditeljima), smatram kako ipak dominiraju pozitivne strane. Zajedničko provođenje vremena može imati pozitivan utjecaj na obje strane, prenose se obiteljske vrijednosti te se razvija emocionalna potpora i kohezija. Međutim, slažem se s kolegicom Branović da bi bake i djedovi trebali poštivati roditeljski način odgajanja djece, biti im potpora i ne nametati svoje stavove.

- Prethodne ideje vrijede i za odnos starijih i mlađih roditelja te između unuka, baka i djedova. Naravno da postoje mnogi faktori koje valja uzeti u obzir (geografska udaljenost, zdravlje, dob,...) i kako nije jednostavno izvoditi generalne zaključke, ali bez stalnog ulaganja u obitelj putem svakodnevnih pozitivnih postupaka, potpore i gesti (npr. najjednostavnija pomoć u kući ili smisleni razgovor o problemima) nije moguće stvoriti "zdrave", funkcionalne obitelji. I dalje su snažni stereotipi o starijim osobama kao nesposobnim, pasivnim osobama koji su na teret mlađim roditeljima, pa i unucima.

Stereotipi mnogo češće razaraju odnose nego što ih poboljšavaju, pa se njihovim suzbijanjem (npr. obrazovanjem o obiteljskim odnosima iz literature koja je manje subjektivna od masovnih medija) odnosi donekle ipak mogu promijeniti na bolje. Na obitelji treba još mnogo raditi kako bi došlo do napretka. Poželjno bi bilo i poboljšati te ubrzati sustav u RH koji nije dovoljno učinkovit, no ipak sve počinje u obitelji. Općim formalnim, neformalnim i informalnim obrazovanjem o obiteljskim odnosima situacija se može unaprijediti; izlika kako danas za to nemamo vremena ne smije vrijediti. Ako za obitelj ne možemo pronaći vrijeme jer nam je karijera važnija, onda su nam vrijednosti definitivno i bespovratno narušene.

- Odnos unuka i baka i djedova je uistinu poseban jer bake i djedovi imaju istovremeno ulogu roditelja, učitelja i prijatelja. Unucima oni služe kao uzor od kojeg mogu puno toga naučiti, pa tako u spomenutoj skladnoj obitelji, oboje uživaju u provođenju vremena s unucima i promatranju kako odrastaju te nisu opterećeni materijalnim stvarima. U nekim sasvim uobičajenim situacijama, poput zajedničkog odlaska u trgovinu, ili kada djed pokupi unuke u školu i vrtiću, razvija se odnos i povjerenje koje je jedinstveno i temeljeno ponajprije na ljubavi.

- Smatram da se dobri odnosi na svim međugeneracijskim razinama potiču ponajprije na način da se pronađe vremena za obitelj, da se članovi međusobno uvažavaju i pokazuju razumijevanje. Raznim sitnicama, poput poziva starom roditelju ili usluge koju učinimo djetetu koje ne zna što bi prije od obaveza, osnažuju se obiteljski odnosi te, bez obzira na sve društvene promjene, obitelj i dalje ima bezvremensku vrijednost.

- Odnosi između baka/djedova i njihovih unuka mogu dovesti do problema: iz mojeg iskustva, u situacijama gdje su djeca prepuštena previše svojim bakama i djedovima (npr. u situaciji gdje zaposlena samohrana majka nema puno vremena brinuti se o djetetu), djeca znaju ispasti nezrela i razmažena. Po meni, bitno je istaknuti da djedovi i bake nisu zamjena za roditelje. Također, neki djedovi i bake znaju nametati svoja mišljenja o tome kako se djeca trebaju odgajati. S druge strane, provođenje slobodnog vremena može imati dobar utjecaj za razvoj djeteta, kako se razvija osjećaj povezanosti i obiteljske kohezije i solidarnosti. To također ima pozitivan utjecaj na djedove i bake, koji kao i mnoge starije osobe se mogu osjećati zanemareno ili usamljeno u starijoj dobi.

Odnosi između unuka i djedova i baka detektiraju se visoko pozicionirano u odnosu na emocionalni i socijalni razvoj mlađih članova što potvrđuju i mnoge razvojne teorije. Štoviše dio ispitanika starije članove obitelji smatraju za mnogu djecu ključnim i u odgoju i cjelokupnoj brizi budući činjenice govore o velikom broju samohranih roditelja od kojih su neki i nezaposleni, o velikom broju djece koja žive s djedovima i bakama za vrijeme dok su im roditelji zaposleni u nekoj drugoj zemlji i drugi primjeri koji odražavaju pozitivnu orijentiranost naših sudionika spram starijih članova obitelji. Ovo nam daje optimističan pogled na humano-razvojnu orijentaciju mladih ljudi koji su sudjelovali u vođenoj raspravi.

Zaključak

Generacijama se prenosi poruka o važnosti obitelji i njezinoj vodećoj poziciji u razvoju individue, kao i sustavu vrijednosti društva. Kohezivnost, povezanost, međusobno povjerenje, odanost, podrška i trajnija stabilnost međusobno pozitivnih odnosa očekivana su obilježja svake obitelji (iako to, nažalost, uvijek i nije tako). Unatoč razlikama u pogledima na roditeljstvo različite teorijske analize upućuju na važnost emocionalne dimenzije roditeljstva, odnosno važnost iskazivanja ljubavi i topline te prihvaćanja i prilagođavanja potrebama djeteta. Kvaliteta interakcije prediktivna je za razvoj i prilagodbu djeteta, a stabilne karakteristike roditelja i odgojni postupci utječu na cjelokupni razvoj djeteta (Klarin, 2006, prema Zloković i Nenadić- Bilan, 2012). Obitelj i njezino okruženje diskurs je unutar kojega (naj)mlađi, tako i stariji adolescenti stvaraju predodžbe o svijetu oko sebe, međuljudskim odnosima, i unutar kojega, između ostaloga, razvijaju obrasce socijalne interakcije. Obitelj predstavlja primarnu i realno očekivanu sredinu za poticanje razvoja, ostvarivanje zadovoljstva, privaćenosti i intime. Tijekom velikih životnih kriza pripadnost obitelji i obiteljska podrška često igraju ključnu ulogu za preživljavanje pojedinca. Neprocjenjiv je značaj uloge roditelja u razumijevanju i zadovoljavanju životnih, socijalnih, intelektualnih, emocionalnih i drugih potreba djece. Izazovi vremena u kojem živimo odražavaju se (ponajprije) na obiteljske odnose i kvalitetu života svakoga njezina člana, što se, između ostaloga, odražava i na osjećaj kompetencija (osobnih, profesionalnih, roditeljskih i dr.), osobne procjene

zdravlja, sigurnosti ili, pak, osjećaj zadovoljstva samim sobom, obitelji, drugim ljudima, neposrednom ili širom okolinom. Roditeljsko zadovoljstvo, zahtjevi i moguć stres koji slijedi iz roditeljske uloge, kao i osobni osjećaj kompetencije bitne su dimenzije koje određuju odnose unutar obitelji i utječu na razvoj djeteta (Sabatelli i Waldron, 1995). U kontekstu suvremenoga, u mnogo čemu promijenjenoga i za pojedinca vrlo zahtjevnoga, psihosocijalnog sustava nužan je rad na osnaživanju obiteljskih odnosa. Za ostvarivanje cilja važno je provoditi sustavna istraživanja, provoditi i evaluirati implementirane preventivne programe preko svih sudionika odgojne prakse (djeca, roditelji, odgajatelji, učitelji, vršnjaci i dr.). Rezultati istraživanja obiteljske kohezije i komunikacije idu u prilog podršci u pozitivnim nastojanjima da se osnaži suvremena obitelj i život u obitelji učini humanijim. Ponekad se, s obzirom na odnose u obitelji, posebice komunikaciju i koheziju, čini kao da su neka djeca „izgubila svoje mjesto u obitelji”, a neki roditelji izgubili svoje mjesto u životu djece. Unatoč tome optimističnost naših sudionika rasprave u životnom razdoblju starijih adolescenata i izvjesno budućih roditelja pridonosi uvjerenju o snažnijim obiteljima kao njihovom osobnom i socijalnom prioritetu gdje suvremena pedagogija (obiteljska, rani i predškolski odgoj, školska pedagogija, andragogija i dr.) ima svoj respektabilni znanstveni i socijalni značaj pri detektiranju osobnih i kontekstualnih odrednica osnaživanja obitelji.

Literatura:

1. Adatto C.P. (1991). Late adolescence to early adulthood. U S. Greenspan, G. Pollock (ur.) *The Course of Life*. International Universities Press; (str. 357-75.)
2. Ritvo S. (1971). *Late adolescence: developmental and clinical considerations. Psychoanalytic study of the child*. New York: Quadrangle Books, 26-23.
3. Sabatelli, R. M. i Waldron, R. J. (1995). Measurement issues in the assessment of the experience of parenthood. *Journal of Marriage and the Family*, 57, 969-980.
4. Zloković, J. i Nenadić-Bilan, D. (2012). Neke determinante zadovoljstva u obnašanju roditeljske uloge u odnosu na odabir odgojnih postupaka – Istraživanje pedagoških aspekata odnosa u obitelji. *Školski vjesnik: časopis za pedagoška i školska pitanja*, 61(1-2), 191-212.
5. Zloković i Lukajić (2016). Osnaživanje obitelji kroz poticanje pozitivnih odnosa i obiteljske kohezije. *Zbornik odsjeka za pedagogiju*, 1, 7-22
6. Zloković, J. Čekolj, N. (2018). *Osnaživanje obitelji za razvoj pozitivnih odnosa*. Rijeka: Filozofski fakultet.
7. Zloković, J. (2019). *Osnaživanje obitelji za razvoj pozitivnih odnosa i obiteljskog zajedništva*. Rijeka: Sveučilište u Rijeci, znanstveni projekt u tijeku.

PERSONAL AND CONTEXTUAL DETERMINANTS OF EMPOWERMENT AND FAMILY LIFE QUALITY- THE PERSPECTIVE OF YOUNG PEOPLE

Abstract: *The family as a fundamental social group requires consideration of various aspects of the aetiology of the family and family relationships, the role of the family in the life of the child, the application of various research approaches and theoretical frameworks. Considering family pluralism, diversity of challenges and specific needs of each family, the scientific project Family Empowerment for Positive Relationships and Family Togetherness Development explores ways to establish family togetherness, flexibility, family interaction, mutual support strategies and other dimensions of family relationships and enhance the quality of life of all family members. The research is conducted on an independent probabilistic sample (parents, children, adolescents, older members). The paper presents an analysis of a forum discussion we conducted during three academic years (2018-2021) with full-time pedagogy students (N = 90) at the Faculty of Humanities and Social Sciences in Rijeka on the main topic of promoting positive relationships in the family. According to some definitions, the respondents belong to the group of older adolescents. The aim of the forum discussion was to identify ways of communication and problems in family relations between parents and adolescents as a prerequisite for access to various levels of prevention and to promote positive communication and desirable social skills in family relations, especially between parents and adolescents. The analysis of the discussion shows that there is a variety of focus in the identification of key determinants in building positive relationships in the family, getting along with each other, resolving conflicts and dealing with stressors, and children and adolescents' intention to assume leadership roles within the family. The findings represent a contribution to educational science by examining and reflecting on the importance of a positive family environment, the ways in which it can be strengthened, and thus its significance in preventing unwanted relationships and coping with family stressors.*

Keywords: *parents, adolescents, communication, cohesion, family empowerment*